

Odnos populacije i religije

I.

Još je 1872. godine na osmom međunarodnom kongresu za populaciju u Petrogradu zaključeno, da se kod svakog popisa pučanstva među ostalim istakne i vjerska pripadnost pojedinaca. Tako nam je danas moguće, da i prema vjeroispovjestima isporučimo brojčano stanje čovjekova potomstva, tu jednu od najznačajnijih činjenica za čovjekovu moralnu i biološku jakost.

POVEZANOST VJERSKOG I DEMOGRAFSKOG PITANJA

Znameniti stručnjak na tom području Schwarz u »Handwörterbuch der Staatswissenschaften« ovako argumentira: »Općenita važnost statistike po religijama proizlazi iz biti same stvari. Temeljeći se na činjenici prirodene ljudske svijesti, da je čovjek vezan i prekogrobnim životom, koja se svijest može privremeno potisnuti ili iznakaziti, ali nikada sasvim izbrisati, proizlazi, da su religiozne ustanove najstarije spone ljudskog socijalnog organizma. Ove religiozne ustanove konkuriraju drugim socijalnim ustanovama: narodnim, državnim, stručnim itd. — i pokazale su se u mnogočem kao snažnije. Kraj tog socijalno-znanstvenog, bolje reći populaciono-statističkog interesa imade statistika po vjeroispovjestima radi tijesne veze koja postoji između vjere s jedne, te etike i kulture s druge strane, visoku vrijednost i za upoznavanje etičkih i kulturnih problema; time se već dotičemo širokog područja kulturne statistike, statistike o moralu, o stupnju naobrazbe itd., političke statistike. I doista ma u kakovu odnošaju netko stajao spram vjere i vjerskih dužnosti — to je pitanje, koje za populacionu statistiku ne dolazi u obzir — nitko ne će moći poreći, da je vjera faktor, koji je na život naroda oduvijek vršio veliki uticaj, te koji još i danas nije iščezao. Kad je dakle samo po sebi razumljivo, da se u populacionoj statistici — da bi se brojčano prikazali svi važni momenti, koji su za sastav pučanstva i za osebine najrazličitijih narodnih skupina važni, — skupljaju, bilježe podaci prema spolu, starosti, bračnom stanju, državnoj pripadnosti, mjestu rođenja, stanovanja i zvanja — onda nije manje razumljivo, da se kod svakog popisa pučanstva vodi i posebna rubrika o vjerskoj pripadnosti, kao jednoj od karakterističnih ljudskih oznaka. Vjerske skupine su organizirana socijalna tijela unu-

tar narodne cjeline, tijela koji se po starosti, spolu, bračnom stanju, zvanju, socijalnom položaju, kolonizaciji, nutarnjoj imigraciji i emigraciji. . . često dosta razlikuju od drugih skupina unutar jednog te istog naroda; ona su narodna uda, koja obzirom na broj sklopljenih brakova, na plodnost u braku, smrtnost, obzirom na različite degenerativne pojave itd. nose na sebi karakteristične osobine. Prema tome je svaka sociološka i populaciono-statistička studija i poredba, koja ne respektira pripadnost stanovitoj religiji manjkava.

I doista velika je većina država, koje stoje na nešto višem stupnju kulture, napose u Evropi, ove principe i primila. Od 28 evropskih država provada 21 redovito popise pučanstva posebno i po vjeroispovjestima; jedna (Portugal) je to privremeno napustila a da to nije principijelno otklonila, a jedna (Turska) je to u najnovije vrijeme uvela. 5 evropskih država principijelno ne bilježi kod popisa pučanstva, posebno i pripadnost stanovitoj vjeroispovjesti. To su Sovjetska Rusija, Španija, Francuska, Belgija i Engleska (ne Velika Britanija, jer u Irskoj, Indiji i većini dominiona britanskog imperija vodi se statistika i po vjeroispovjestima). Nadalje se vodi po vjeroispovjestima statistika u velikoj većini — napose većih — američkih država, te u cijeloj Australiji. Azija je u tom pogledu manje zastupana, a općenito je najnepotpunija statistika u afričkim državama, što je i razumljivo obzirom na nisko socijalno-kulturno stanje tih naroda i država. S time u opreci stoje nekadašnje veće njemačke države i pokrajine, koje posebno bilježe vjersku pripadnost ne samo svake osobe, nego i posebno oca i majke i kod poroda i kod smrti, kod sklapanja i rastave brakova. Time je učinjena velika usluga sociološkim istraživanjima. Na temelju ovih rezultata možemo doći ne samo do interesantnih, nego za život pojedinog naroda i veoma važnih činjenica.

VJERA I SHVAĆANJE BRAKA

Vrijednost religije pri cijelom kompleksu pitanja o populaciji od eminentne je i odlučne važnosti. To je jasno, jer se radi o pitanju, *gdje ne utječu na rezultat u prvom redu vanjske okolnosti, nego temeljno shvaćanje života, nutarnje osvjedočenje, religiozno držanje čovjeka*. I u koliko niže, govorimo o razlici kod pojedinih vjeroispovjesti, jasno je da i tu ne odlučuje tek puka vanjska pripadnost nekoj vjeroispovjesti po krsnome listu, nego nasuprot populaciono stanje stanovite grupe ljudi najbolje pokazuje koliko je religija zahvatila nutrinju čovjeka, jedne skupine ljudi dotične vjeroispovjesti. I zato tek kada današnje civilizirano društvo prebrodi individualizam, materijalizam, cinizam i pesimizam, tek kada se u najširim slojevima ostvari preokret u mišljenju, čuvstvovanju i djelovanju, tek kada se široke mase opet osjete čvrsto vezane višim nutarnjim ciljevima, moralnim zakonom, tek tada će i u civiliziranom čovječanstvu, koje je inficirano kuгом nerada, nastati preokret na bolje i u konkretnim re-

Odnos populacije i religije

I.

Još je 1872. godine na osmom međunarodnom kongresu za populaciju u Petrogradu zaključeno, da se kod svakog popisa pučanstva među ostalim istakne i vjerska pripadnost pojedinaca. Tako nam je danas moguće, da i prema vjeroispovjestima isporučimo brojčano stanje čovjekova potomstva, tu jednu od najznačajnijih činjenica za čovjekovu moralnu i biološku jakost.

POVEZANOST VJERSKOG I DEMOGRAFSKOG PITANJA

Znameniti stručnjak na tom području Schwarz u »Handwörterbuch der Staatswissenschaften« ovako argumentira: »Općenita važnost statistike po religijama proizlazi iz biti same stvari. Temeljeći se na činjenici prirodene ljudske svijesti, da je čovjek vezan i prekogrobnim životom, koja se svijest može privremeno potisnuti ili iznakaziti, ali nikada sasvim izbrišati, proizlazi, da su religiozne ustanove najstarije spona ljudskog socijalnog organizma. Ove religiozne ustanove konkuriraju drugim socijalnim ustanovama: narodnim, državnim, stručnim itd. — i pokazale su se u mnogočemu kao snažnije. Kraj tog socijalno-znanstvenog, bolje reći populaciono-statističkog interesa imade statistika po vjeroispovjestima radi tijesne veze koja postoji između vjere s jedne, te etike i kulture s druge strane, visoku vrijednost i za upoznavanje etičkih i kulturnih problema; time se već dotičemo širokog područja kulturne statistike, statistike o moralu, o stupnju naobrazbe itd., političke statistike. I doista ma u kakovu odnošaju netko stajao spram vjere i vjerskih dužnosti — to je pitanje, koje za populacionu statistiku ne dolazi u obzir — nitko ne će moći poreći, da je vjera faktor, koji je na život naroda oduvijek vršio veliki uticaj, te koji još i danas nije iščezao. Kad je dakle samo po sebi razumljivo, da se u populacionoj statistici — da bi se brojčano prikazali svi važni momenti, koji su za sastav pučanstva i za osebine najrazličitijih narodnih skupina važni, — skupljaju, bilježe podaci prema spolu, starosti, bračnom stanju, državnoj pripadnosti, mjestu rođenja, stanovanja i zvanja — onda nije manje razumljivo, da se kod svakog popisa pučanstva vodi i posebna rubrika o vjerskoj pripadnosti, kao jednoj od karakterističnih ljudskih oznaka. Vjerske skupine su organizirana socijalna tijela unu-

tar narodne cjeline, tijela koji se po starosti, spolu, bračnom stanju, zvanju, socijalnom položaju, kolonizaciji, nutarnjoj imigraciji i emigraciji. . . često dosta razlikuju od drugih skupina unutar jednog te istog naroda; ona su narodna uda, koja obzirom na broj sklopljenih brakova, na plodnost u braku, smrtnost, obzirom na različite degenerativne pojave itd. nose na sebi karakteristične osobine. Prema tome je svaka sociološka i populaciono-statistička studija i poredba, koja ne respektira pripadnost stanovitoj religiji manjkava.

I doista velika je većina država, koje stoje na nešto višem stupnju kulture, napose u Evropi, ove principe i primila. Od 28 evropskih država provada 21 redovito popise pučanstva posebno i po vjeroispovjestima; jedna (Portugal) je to privremeno napustila a da to nije principijelno otklonila, a jedna (Turska) je to u najnovije vrijeme uvela. 5 evropskih država principijelno ne bilježi kod popisa pučanstva, posebno i pripadnost stanovitoj vjeroispovjesti. To su Sovjetska Rusija, Španija, Francuska, Belgija i Engleska (ne Velika Britanija, jer u Irskoj, Indiji i većini dominiona britanskog imperija vodi se statistika i po vjeroispovjestima). Nadalje se vodi po vjeroispovjestima statistika u velikoj većini — napose većih — američkih država, te u cijeloj Australiji. Azija je u tom pogledu manje zastupana, a općenito je najnepotpunija statistika u afričkim državama, što je i razumljivo obzirom na nisko socijalno-kulturno stanje tih naroda i država. S time u opreci stoje nekadašnje veće njemačke države i pokrajine, koje posebno bilježe vjersku pripadnost ne samo svake osobe, nego i posebno oca i majke i kod poroda i kod smrti, kod sklapanja i rastave brakova. Time je učinjena velika usluga sociološkim istraživanjima. Na temelju ovih rezultata možemo doći ne samo do interesantnih, nego za život pojedinog naroda i veoma važnih činjenica.

VJERA I SHVAĆANJE BRAKA

Vrijednost religije pri cijelom kompleksu pitanja o populaciji od eminentne je i odlučne važnosti. To je jasno, jer se radi o pitanju, *gdje ne utječu na rezultat u prvom redu vanjske okolnosti, nego temeljno shvaćanje života, nutarnje osvjedočenje, religiozno držanje čovjeka*. I u koliko niže, govorimo o razlici kod pojedinih vjeroispovjesti, jasno je da i tu ne odlučuje tek puka vanjska pripadnost nekoj vjeroispovjesti po krsnome listu, nego nasuprot populaciono stanje stanovite grupe ljudi najbolje pokazuje koliko je religija zahvatila nutrinju čovjeka, jedne skupine ljudi dotične vjeroispovjesti. I zato tek kada današnje civilizirano društvo prebrodi individualizam, materijalizam, cinizam i pesimizam, tek kada se u najširim slojevima ostvari preokret u mišljenju, čuvstvovanju i djelovanju, tek kada se široke mase opet osjete čvrsto vezane višim nutarnjim ciljevima, moralnim zakonom, tek tada će i u civiliziranom čovječanstvu, koje je inficirano kuгом nerada, nastati preokret na bolje i u konkretnim re-

zultatima. Mlaki idealizam suvremenog čovjeka ukoliko on uopće i postoji bez čvrstog temelja nema te snage u sebi; nažalost je nema dovoljno više niti kod mnogih današnjih vjernika — bez proživljene vjere. Tu snagu imade samo proživljena vjera. Jer ona je nenadoknadivi preduvjet da čovjek do skrajnih granica poštuje ustanovu braka. Tko u braku gleda sakrament, kome je brak neopoziva ustanova, u kojoj se izvršuje zakon velike ljubavi Božje: »Rastite, množite se i obnovite lice zemlje« ... i napunite nebesa«, taj će biti prožet strahopočitanjem, da je on dostojan biti sudionikom stvaranja ljudi, djece Božje. Tko u braku Bogu služi, taj na taj način najbolje služi i domovini i narodu, jer iz obitelji kao stablo iz korijena raste narod, jer ljubav domovini i narodu počinje kod bračnih drugova ljubavlju k djetetu, jer su doista kršćanski bračni drugovi najjači stvaraoci narodne snage i moći, oni su čuvari narodne besmrtnosti.

I zato broj, koji nam kazuje koliko djece otpada kod pojedinog naroda na pojedini brak imade kraj svoje populaciono-nacionalne važnosti i svoje etičko značenje. Tako je otpalo još prije svjetskog rata u Indiji na pojedini brak poprečno 6, 1, djece, u Italiji 3, 2, Rusiji 3, 1, Engleskoj 2, 6, Francuskoj 2, 2 i USA 2, 1. A kod nas? Dovoljno sigurno općenite statistike ne postoje o tom. O nekim pojedinostima pak kasnije.

KATOLICIZAM I POPULACIJA

Tragika prošlih kultura, a i tragika civilizacije bijelog čovjeka bjelodano nam dokazuje tijesnu vezu populacije i religije. I današnja Francuska je zato najbolji primjer: u njoj je cijela dekadansa suvremenog čovječanstva i počela, ona s toga danas i prednjači u opadanju pučanstva cijelome svijetu.* Od početka Francuske revolucije do danas opao je broj porođaja u Francuskoj za 58%. Francuska je država, koja od svih kulturnih naroda ima najmanji višak živorođenih, tako 1933 god. 0,4 na 1000 stanovnika prema recimo Italiji: 9,1 (1929) ili Njemačkoj: 6,9 (1934).. Ako uočimo Francuze kao narod, onda su prilike još gore, jer se ova brojka odnosi na državni teritorij Francuske, u kojega sklopu živi najmanje 10 do 15% ne Francuza; tako blizu 3 milijuna Talijana, mnogo Poljaka, Slovaka, Afrikanaca i dosta pripadnika žute rase. Svi su pak ti narodi populaciono mnogo jači od Francuza, oni se mnogo više množe nego Francuzi, tako da iz tih brojki proizlazi činjenica, da se Francuzi kao narod uopće više ne umnožavaju, nego da ih svakim danom biva sve manje, da su oni narod koji izumire.

* Francuska je naime prva radikalno započela primjenjivati suvremeni lajicizam: negacija kršćanstva u konkretnom privatnom, prosvjetnom socijalnom i političkom životu. Stoga je i prva osjetila sve posljedice te svijesne i sistematske dekristijanizacije. Danas su je dostigle i pretekle već i druge države. U negiranju vjere, danas bez sumnje prednjači SSSR: značajno je da su i njene demografske brojke najporaznije. Vidi o tome članak u istom broju o obitelji u SSSR. — *Nap. Ur.*

Svi kulturni narodi imaju sklonost da se približe tom »francuskom idealu«. I najrazličitije vjeroispovijesti, kod kojih igraju stanovitu ulogu i rasni sociološki, nacionalni i drugi momenti, naročito starost, zvanje i društveni položaj pokazuju tu sklonost. *U cijeloj zapadnoj Evropi, općenito uzevši, katolici ipak imaju mnogo više djece od nekatolika.* Kako je ta pojava konstantna, moramo smatrati, da je to znak *životne snage katolicizma*, koliko je katolicizam zahvatio nutrinju čovjeka, koliko je prožeo stanovitu skupinu ljudi, pojedini narod. U koliko pak pripadnost kojoj vjeroispovijesti sama po sebi ne znači potpunu imunost za čovječanstvo, ponovno je to znak opadanja prave religioznosti kod pripadnika više ili manje svih vjeroispovijesti. U kritičkom osvrtu na popis pučanstva u Njemačkoj iz 1931. godine¹ priznaje to i službeni statistički ured riječima: *»iz ovog se daje zaključiti, da je evangelički dio pučanstva jače izložen uticajima, koji smanjuju broj porođaja, nego li katoličko pučanstvo, koje je jače vezano tradicijama.«*

Francuska vodi dakle ne samo u malenom broju porođaja, kao najvažnijoj činjenici pri pojavi depopulacije, nego i u religioznosti. Jasno je, da se obzirom na to što je Francuska pretežno katolička, zato ne može govoriti poput Grotjaha o tome, kako je katolička Crkva u populacionom pitanju u Francuskoj potpuno zatajila. I bez intimnijeg poznavanja Francuske crkvene i kulturne povijesti jasno je da o neuspjehu katoličke crkve kao takve u tom pogledu ne može biti govora, jer je ona bila dosljedno zarobljena i proganjana, kao najveći narodni neprijatelj, dok je istovremeno ateizam sa političkom silom postavio na piedestal oltara — vlast nagona. Nauka Voltairea i enciklopedista nije nam ostala fraza; ona je koncem 19. stoljeća proizvela u čovječanstvu, napose u francuskom narodu pokret u shvaćanju morala. Zakonom od 23. marta 1882. g. odstranjena je pouka vjeronauka iz škola, a da o proganjanju Crkve, protjerivanju redovnika, uništavanju i onemogućivanju svega katoličkog ni ne govorimo. H. Muckermann ispravno veli: *»Kako da svijetlost u tami svijetli i grije, kada je ljudi ugasiše? Kako da Grad na Gori bude Putokaz i Hram Svetinje, kada ga se silom ruje i tjera pod zemlju?«*

ČINJENICE GOVORE . . .

Da spomenemo nekoliko primjera, koji će potvrditi gore postavljene tvrdnje o tijesnoj vezi populacije i religije.

Usporedimo broj djece u brakovima sa različitim vjeroispovijestima. U Njemačkoj je otpadalo od 1911. do 1913. god. po sveučilišnom profesoru dru. Schmidt-Kehlu, poprečno na svaki protestantski brak 3,02 djece, na svaki katolički 4,79 djece, a za mješovite brakove iznašao je taj broj (1922.—1929. godine): 1,1

¹ »*Neue Beiträge zum deutschen Bevölkerungsproblem*«, Herausgegeben vom statistischen Reichsamt, Berlin 1935.

dijete. U kasnijim godinama opali su ovi brojevi, a i postotci na jednoj i na drugoj strani dviju velikih vjeroispovjesti njemačkog naroda, ali omjer je ostao u glavnom jednako povoljan za katolike. Po Hellmuthu otpadalo je u Pruskoj u god. 1920.—1926. poprečno na jedan katolički brak 2,75 djece, na jedan protestantski brak 2 djece, na mješoviti brak — između protestanata i katolika — 1,2 djeteta, na jedan židovski brak još 1,7 dijete, a na mješoviti brak — židova sa kršćanskim drugom — 0,6 djece. Kod protestantskih pak profesora teologije našao je H. Muckermann poprečno 5 djece, te konstatirao da među svim akademskim zvanjima u Njemačkoj evangelički teolozi imaju najveći broj djece.

U nekim krajevima nađeno je kod Kalvina relativno velik broj djece — dokaz da i opet odlučuje nutarnje osvjedočenje čovjeka, jer je poznato, da su kalvini veoma privrženi svojoj vjeri.

U »*Crkvenom godišnjaku za evangeličke općine Leipziga*« objelodanjena je poredba između protestantskog Leipziga i katoličkog Kölna. Leipzig i Köln imaju od prilike jednaki broj stanovništva, (Köln nešto više). U Leipzigu živi 575.193 protestanata i 103.393 neprotestanata (katolika, židova i »bezvjeraca«), u Kölnu 538.154 katolika i 159.069 nekatolika. Pri tome ima u Leipzigu 73.021 bezvjerac, u katoličkom Kölnu 8.613.² U Leipzigu je bilo g. 1934. 2.320 nezakonite djece, u Kölnu 1.091. Godine 1930 bilo je u Kölnu dvostruko toliko crkvenih brakova, koliko u Leipzigu. Autor ove poredbe dolazi do zaključka, da su oni ljudi fantasti, koji misle, da je životna snaga katoličke Crkve kao narodne ustanove uzdrmana.

P. Dassonville D. I. ustanovio je na temelju obilnog materijala od 11.000 obitelji, da brakovi u Francuskoj iz kojih su proizašli svećenici i redovnici — za koje se dakle brakove s pravom može smatrati da su u naročitoj mjeri prožeti katoličkom religijom i uređuju svoj život po propisima katoličke Crkve — imaju poprečno na jedan brak 6,6 djece; u obiteljima, koje šalju svoju djecu u katoličke konfesionalne škole otpada na brak 3,96 djece, dok na cijelu Francusku otpada poprečno na jedan brak 2,2 djece. Jasno je, da tolika razlika ne može biti slučajna.

Za karakteristiku Francuske spomenimo još ovo:

U katoličkim dijelovima Kanade nije rijedak slučaj desetero djece u jednom braku. Poprečni broj porođaja na 1.000 stanovnika i jednu godinu je za Kanadu 23,2, dok je za krajeve, koji su nastanjeni *katoličkim francuskim pučanstvom* ovaj broj: 31,9. I doista: 75.000 Francuza, koji su se 1760. godine doselili u Kanadu umnožili su se do godine 1931. na 4.000.000. U današnjoj Francuskoj je sasvim obratno, jer se je i u pitanju vjere išlo pro-

² Mimogred rečeno: Leipzig imade 24 protestantske župe sa 110 svećenika, Köln 80 katoličkih župa sa 346 svećenika. U Leipzigu biva 61,6% djece protestantskih roditelja kršteno, u Kölnu 99,9% djece, koja potiču iz katoličkog braka.

tivnim pravcem; Francuzi su u Francuskoj u velikom dijelu ostali samo formalno vjerni a zapravo su nevjerni vjeri svojih otaca.

Isto tako, kao što je sramota nezakonitog djeteta u interesu ne samo porodičnog života, nego i socijalnog zdravlja i napretka, te prema tome problem nezakonite djece imade kraj svog moralnog i svoju socijalnu i nacionalnu važnost, — tako isto imadu i mješoviti brakovi kraj svoje moralno-etičke strane i svoju socijalno-biološku nacionalnu važnost. Za ilustraciju neka nam kraj gore navedenih brojki posluži samo još jedan tipični ne osamljeni primjer. U Njemačkoj otpada na 1000 brakova 8,73 bračnih razvoda u obiteljima sa mješovitim katoličkim i evangeličkim članovima, na čisto katoličke brakove otpada poprečno 1,28 razvoda, a na čisto evangeličke brakove 3,83 razvoda. Brojke po rastavama brakova donasam radi toga, jer je poznata činjenica, kako mnoga djeca prečesto i moralno i materijalno stradavaju, te gotovo kroz cijeli život nose na sebi gorke tragove radi različitih okolnosti, koje su dovele do javne ili prikrivene rastave braka njihovih roditelja.

I zato s pravom veli Krose: *»Tako su mješoviti brakovi veliko zlo, ne samo sa religioznog stanovišta, nego isto tako i sa nacionalnog; oni su rak-rana na tijelu njemačkog- i svakog drugog naroda.«* Isto takve rezultate našli su i drugi istraživači, a dijelom još i povoljnije za katolike.

U Nizozemskoj jedino katolici napreduju u svom sveukupnom broju, dok druge vjeroispovjesti opadaju. Godine 1909. bilo je u Nizozemskoj 2,053.021 katolik, a 1930. godine 2,890.022. Dakle u 21 godini porast za skoro jedan milijun.

U belgijskom parlamentu dala je statistika djece od svih narodnih poslanika slijedeći rezultat: 33 liberalna zastupnika imali su ukupno 22 djece, dakle 0,7 na svakog zastupnika; 68 socijalista imalo je 63 djece, dakle gotovo jedno dijete na svaki brak; 80 katoličkih zastupnika imalo je skupa 220 djece t. j. skoro 3 na svakog zastupnika. Ali ovaj omjer ispada za katoličke zastupnike još povoljnijim, ako uzmemo u obzir, da je među ovima bilo i svećenika. Tako je bilo g. 1933. Može li se očitije prikazati tijesna veza, koja postoji između pripadnosti kojoj vjeroispovjesti i populacionog stanja?

ŽIVOTNA VJERA

Sve nam te brojke ilustriraju staru poznatu činjenicu, da je, općenito uzevši, broj djece u katoličkim brakovima ne samo kod Iraca, Poljaka, Talijana, Nijemaca i t. d., nego i drugdje mnogo veći, nego li kod nekatoličkih obitelji, koji žive pod sličnim okolnostima. To je nedvojbeno dokaz životne snage katolicizma. Gdje su na oko nešto drugačije prilike — kraj Francuza kod Slovenaca i kod Hrvata u relaciji prema drugima — spomenuli smo i spomenut ćemo još na drugome mjestu. No to su žalosne i za dotični narod sudbonosne iznimke, koje su nastale na taj način, što

su ti narodi u toku povijesti preuzeli katoličku vjeru, ali duša i život toga naroda, radi različitih okolnosti ni do danas nijesu dovoljno svijesno formirani katoličkom religijom, ili su se od nje pod utjecajem raznih destruktivnih sila praktično udaljili. Time onda nije dokazan neuspjeh religije, već je dokazano kakvim katastrofalnim posljedicama rađa tjeranje vjere iz javnog i privatnog života. Vjera naime, kojoj je skučeni »racionalizam« rastočio ili uzdrmao temelje, vjera, kojoj se silom ili milom gušilo životnu snagu, jasno da ne može ozbiljno ulaziti u obzir. Društvo bez živog kršćanstva, društvo, koje je sasvim izgubilo vjeru ili društvo, u kojem se vjera i religioznost sastoji tek iz skupa vanjskih znakova i okolnosti, to se društvo ne može pri cijelom tom računu pripisati na stranu minusa kršćanstvu, odnosno katolicizmu. Ako vjera nije nutarnji bitni sastavni dio čovjeka, onda ona nije njegova religija. I tek tako shvaćeno nema kršćanskog morala bez kršćanske religije, a prema tome ni narodne budućnosti. I zato su oni, koji se bore protiv religiji i Crkvi, proti Bogu i Kristu time ujedno i najveći neprijatelji obitelji i djeteta, neprijatelji naroda. Kršćanstvo je najjača pozitivna sila u narodnom životu. Šta je kršćanstvo, a naročito katolička vjera učinila za pojedini narod i cijelo čovječanstvo svojim nepopustljivim stanovištem o nerazrješivosti braka, u pitanju abortusa, svojim enciklikama, svojim praktičnim radom pri odgoju mladeži, to bi se detaljno dalo teško ustanoviti, ali je sigurno, da bi propast i degeneracija suvremenog napose civiliziranog evropskog pučanstva bila još veća, da nije bilo »glasa savjesti« — Crkve. To dokazuje životna zbilja. Čovjek se zapravo mora čuditi, kako si je velika većina katolika svega toga premalo svijesna, i kako premnogi ne vide dovoljno veze, koje postoje između filozofije, etike i pedagogije: naučavanja i životne zbilje. Jer sve, apsolutno sve, ovisi o osobnoj, čudorednoj obnovi čovjeka.

II.

KOD NAS

O prilikama kod nas ne postoje mnogi statistički podaci, a u koliko ih i ima nisu dovoljno točno izrađeni, a još manje proučirani: bar ne toliko, da bi ih se moglo smatrati nedvojbeno utvrđenim činjenicama. Zbog toga je i razumljivo, da se iz pojedinačnih, fragmentarno iznešenih brojki ne smije izvesti općeniti zaključak, tim više, što se radi o krajevima, koji se po svom historijskom razvitku, kulturnom stanju, socijalnom standardu života, gospodarskom položaju, pa i etničkim i etičkim uticajima međusobno veoma često razlikuju. A i vjerska svijest nije na pr. kod Bosanca ili Zagorca jednako razvijena kao kod Slavonca, Dalmatinca, Šokca ili Bunjevca, ili pak kao kod stanovnika iz prijašnje srijemske ili slavonske granice: Graničara. Zato nas ne smije začuditi velika razlika u biološkoj jakosti naroda, koja postoji među gore navedenim pojedinim područjima. Moramo dakle biti

veoma oprezni pri upoređivanju populacione snage tih pojedinih krajeva t. j. između katolika i nekatolika u tim krajevima, jer je velika razlika i među samim katolicima iz tih različitih područja. Naročito će to vrijediti, ako se podaci baziraju na malenom materijalu, sa uskog područja. Ali čim je šira osnova statističkih podataka, na kojoj osnivamo svoje zaključke, tim će ti zaključci biti bliži realnom stanju stvari — istini. S tom rezervom možemo prići tom našem poslu.

ŠTO VELE STATISTIKE

Po službenim državnim statistikama poraslo je stanovništvo u Jugoslaviji od g. 1921—1931. za 1,945.077 ljudi t. j. od 11,984.911 u god. 1921. na 13,929.987 u 1931. god., što iznaša priraštaj za 16,33 posto.

Prirast žiteljstva u postotcima po banovinama u desetljeću 1921—1931. izgleda ovako:

1. Dravska 7,97; 2. Dunavska 9,61; 3. Savska 11,42 (Sam Zagreb za 26.907 duša t. j. 70,77%); 4. Primorska 12,28; 5. Zetska 16,27; 6. Vardarska 19,50; Moravska 19,90; 8. Vrbaska 21,68; 9. Drinska 25,02; 10. Uprava grada Beograda 91,07%

Ako prostudiramo i razumijemo ove i druge brojke, onda će nam one mnogo, mnogo toga reći. Među ostalim moramo konstatirati: Prvo, *sve su tri banovine sa katoličkom većinom podbale u uspjehu*. U drugom redu: *jug prodiere prema sjeveru*, jer populaciono najgore stoji Slavonija i Vojvodina. Treće, do 1931. god. bili su u Vojvodini katolici u apsolutnoj većini. Četvrto, Hrvatska i Slavonija porasla je u razdoblju 1921—1931. za 266 hiljada 894 stanovnika t. j. za 11,42%.³

Još jedna karakteristična činjenica. Bosna je imala po istim statistikama 1921 god. 1,890.000 stanovnika, i njen je prirast gotovo jednak prirastu svih sjevernih krajeva države (sjeverno od Save i Dunava), gdje živi preko 5,000.000 žitelja! Uzevši u obzir tu granicu umnožilo se je stanovništvo južnijih predjela, računavši na 100 ljudi, za 21,55 duša, a stanovništvo sjevernih krajeva samo za 9,43.

U cijeloj državi, po istim državnim statistikama čine pojedine konfesije po broju stanovnika međusobno ovaj omjer: pravoslavni 48,70%; rimo-katolici 37,45%; muslimani 11,20%; protestanti 1,66%.⁴

³ Moramo uzeti u obzir da na množenje pučanstva u stanovitom kraju najviše utječu: naravni priraštaj i seoba (Beograd!).

⁴ Poznato je, da mi još nemamo definitivno utvrđenih statistika prema vjerama, koje bi odgovarale *svim isključivo znanstvenim* zahtjevima objektivne statistike. I odviše je mnogo drugih momenata utjecalo na postavljanje raznih omjera i utvrđivanje stanovitih geometrija. Koliko ozbiljni znakovi vele kreće se postotak katolika u državi između 43 i 44%, dok postotak pravoslavnih sigurno ne nadilazi 45%, a mnogi indiciji vele da silazi ispod 43%. Vrijeme i marni rad naših statističara utvrdit će konačno i to. Stvarnosti se nikad ne dadu definitivno izobličiti. — *Nap. Ur.*

U priraštaju sudjelovali su u postocima i u godinama:

godina	1930.	1931.	1932.
pravoslavni:	57,02	57,76	58,27
katolici:	30,00	30,00	29,74
muslimani:	11,66	11,30	10,85

Znači da pravoslavni silno napreduju i apsolutno i relativno, dok Slovenci i Hrvati u cijelosti relativno, a po-negde i apsolutno nazaduju. Među Srbima samo starosjedioci u Vojvodini ne napreduju, drugi se svi jako množe.

Slovenci u populacionom pogledu, općenito uzevši, ne stoje naročito dobro.

POPULACIONA SNAGA HRVATA

Populaciona jakost Hrvata katolika razlikuje se prema pojedinim krajevima vrlo jako. Ne znamo da li igde u kojem narodu, pa još tome tako malome, ima veće razlike po pojedinim njegovim krajevima. Uzmimo samo Zagorce i Bosance s jedne strane, a sve ostale Hrvate s druge strane — napose Slovence, Šokce, Bunjevce i Graničare. Življeg mozaika u populacionom pogledu na relativno tako malenom području, teško je gde naći.

O populaciji, odnosno depopulaciji napisao je još 1931. god. dr. Bojan Pirc uspješnu socijalno-medicinsku studiju »O opadanju stanovništva u Slavoniji«, koja se temelji na materijalu sa područja 5 slavonskih kotareva, (Đakovo, Brod na Savi, Vinkovci, Županja i Vukovar). Tu nalazimo dosta vjernu, ali i dosta žalosnu sliku života našeg čovjeka u tim krajevima. Odmah nakon izlaska te knjižice iz štampe bilo je u našoj javnosti nešto govora o tom prevažnom pitanju, da naskoro bude opet gotovo sve sasvim zaboravljeno.

Ostao je tek loš glas, odium na Slavoniji, kao da je ona sva loša, i u koliko je loša, kao da je ona jedina loša. Djelomice još gore prilike nalazimo kod Šokaca i Bunjevaca u Bačkoj, naročito u Baranji. I Podravina, ako uopće i zaostaje za tim lošim primjerima, ne zaostaje mnogo. Tako je na primjer kotar Đurđevac u desetljeću 1921—1931. nazadovao za 224 osobe (0,43%). Ne želimo generalizirati, ali pojava teške bolesti na našem narodnom organizmu jest tu. I to ne samo u navedenim krajevima, nego i u drugim mjestima i u drugim krajevima. A tek u gradovima!? Da nije zdravog morala našeg seljačkog življa, naročito u Hrv. Zagorju i u Bosni, morali bi smo postati pesimisti obzirom na budućnost hrvatskog naroda-

Ima ih, koji ističu, da su neke negativne pojave na populacionom području u životu hrvatskog naroda znak moralne i biološke degeneracije hrvatskog naroda. Sigurno je svjesno i svojevoljno ograničavanje broja porođaja (Ein, — Zwei — i Kein Kindersystem) naročito u nekim krajevima znak moralne, a donekle i biološke dekadanse. Ali o moralnoj i biološkoj degeneraciji hrvatskog naroda ne može biti ni govora, jer je broj rođene djece

uopće, plodnost u braku u odnosu prema drugim narodima relativno veoma povoljan. Sjetimo se nekih navedenih statističkih podataka, pa ćemo vidjeti, da je hrvatski narod u pogledu rađanja prema svima narodima svijeta još jedan među prvima, da on spada u tako zvane biološki svježije, zdrave narode, u kojima životna snaga, volja za umnožavanjem još nije iščezla.

SMRTNOST: TEŠKI SOCIJALNI PROBLEM HRVATSKE

Što je onda krivo ipak relativno dosta nepovoljnom populacionom stanju? Velika smrtnost. *Hrvatski narod spada među one narode, koji ne-ekonomski, ne-racionalno, rasipno postupaju sa svojom životnom energijom.* Dok je kod drugih kulturnih naroda, zahvaljujući higijenskim, opće prosvjetnim i drugim mjerama u prošlom stoljeću općenita smrtnost jako smanjena, dotle ona u hrvatskom narodu zauzima još uvijek veliki postotak. Naročito je velika smrtnost od tuberkuloze i akutnih zaraznih bolesti, te *smrtnost dojenčadi i male djece.* Tako je u Hrvatskoj i Slavoniji umiralo na 1000 stanovnika još 1920. godine poprečno 24,1, dok je u istoj godini mortalitet za Njemačku bio 15%.

Smrtnost dojenčadi bila je u Hrvatskoj i Slavoniji 1920. god. 21,9%, znači da već u prvoj godini života umire gotovo jedna četvrtina sviju rođenih. U kotaru Travničkom taj broj iznosi pače 39,5%. Za poredbu da spomenemo Njemačku. U Njemačkoj je bila smrtnost dojenčadi godine 1875. 23,5%, dok je godine 1931. bila 8,3%, a u nekim njenim gradovima pače samo 5%

I smrtnost djece do 5 godina kod nas je veoma visoka.

Uzmemo li u obzir, da bi se svestranim i sustavnim opće-prosvjetnim, higijenskim i drugim mjerama na svim tim područjima o kojima ovisi visoka smrtnost, već u prvom desetljeću dalo postići zamjerne rezultate, te da bi se time populaciona situacija hrvatskog naroda iz temelja promjenila, (jer pojava nataliteta sama po sebi, sa nekim doduše izuzecima uglavnom još ne zadaje veće brige), dolazimo do zaključka da o moralnoj i biološkoj degeneraciji hrvatskog naroda, kao takvog, još ne može biti govora.

Veliki broj djece u obiteljima Zagoraca na daleko je poznat. Zagorje je veoma gusto naseljeno, a Zagorci se mnogo sele i u druge krajeve.⁵ Posebnih statističkih podataka, koji bi brojčano prikazali populacionu jakost Zagorja nažalost nema. Za ilustraciju ne služi jedna mala statistika, koja se temelji na 127 đaka jedne zagrebačke klasične gimnazije, koji pretežno potječu iz Hrvatske i Slavonije, relativno najviše iz Zagorja.⁶ Tih 127 đaka pohađaju 4 razreda srednje škole i nisu naročito izabrani. U tih 127 obitelji, iz kojih potječu ovi đaci imade 551 živo dijete. Znači da na svaki pojedini brak poprečno otpada 4,3 živo dijete. Mora se uzeti u obzir da se tu radi o relativno mladim brakovima, gdje biološki proces rađanja kod žena nije još sasvim završen, da to

⁵ Trebalo bi tek svijesne i sustavne organizacije u tom pravcu.

⁶ Većina se tih đaka kasnije odlučuje za svećenički stalež.

nijesu »završeni brakovi« kako glasi stručni izraz, te da će u tim brakovima biti još djece, jer su sinovi iz tih obitelji, na kojima se temelji ova statistika relativno mladi, od 14—18 godina. U starijim razredima, gdje možemo smatrati da se gotovo radi o završenim brakovima ima primjera, gdje poprečno dolazi na svaki brak petero djece.

Kao karakteristiku u vezi s tom statistikom da spomenem još ovo: Bilo je primjera, gdje je iz jednog braka proizašlo 17 djece, ma da je bilo i primjera sa 11 umrle djece u jednome braku: sve znak loših higijenskih i drugih prilika.

Ako s time usporedimo druge statistike, tako na primjer broj broj djece kod svih zagrebačkih sveučilišnih profesora, gdje u 150 brakova ima samo 180 žive djece, t. j. poprečno na jedan brak 1,2 djeteta, unatoč veće relativne starosti tih brakova, neuporedivog boljeg standarda života i mnogih drugih okolnosti, razumjet ćemo što te, na oko hladne brojke znače za život jednog naroda. U tim brojkama se zrcali napredovanje ili propadanje naroda, biološka smrt, izumiranje ili život, rast jednog naroda, strašna »sudbina« ili svijetla budućnost naroda. Da spomenemo još jedan nedvojbni dokaz volje za životom, neusahle životne snage kod Hrvata.

Po Krunoslavu Draganoviću, koji je sam skupljao statističke podatke iz crkvenih matičnih knjiga, narasli su katolici u Bosni od 1885. do 1895. za 29,4%, a u desetljeću 1921 do 1931. iznosi naravni prirast 116.830 katolika, t. j. 26,3%. »Za 10 godina porasli su katolici za veći broj, nego što ih ima u čitavoj Hercegovini ili u Banjalučkoj biskupiji, ili u Sarajevskom i Tuzlanskom okružju zajedno. — U 52 godine (od 1879—1931) porasli su katolici u Bosni i Hercegovini sa 209.391 na 571.000, dakle za 361 hiljadu, t. j. za 172 %.«

* * *

SUDBINA JE NARODA U RUKAMA NJEGOVIH OBITELJI

S drugim opsežnijim statistikama i studijama ne možemo se nažalost podićiti. Cijelo je to poblize i iscrpnije ispitivanje kod nas tek u svojim prvim počecima. Ali ipak počinje nam se konačno vidik pomalo otvarati, pogled nam postaje jasniji i mi vidimo sliku života našega naroda, kako se pred nama reda u brojkama, kako matematski postaje jasno i sigurno, da je populaciono pitanje t. j. pitanje rađanja i umiranja, pitanje nazadovanja ili napredovanja kojega naroda u svome svukupnome broju, životno pitanje svakog naroda. I kod nas se počinje uvidati, da sudbinom jednog naroda ne odlučuje niti samo gospodarsko blagostanje, ni stupanj narodne prosvjete, ni bolesti ili izgubljene bitke, ratovi, socijalne revolucije ili građanski ratovi, niti međunarodni politički položaji, utjecaji i ugovori, niti gospodarska, kulturna, vojnička ili koja druga nadmoć, nego konačno porast pučanstva, t. z. v. vitalni indeks t. j. višak rođenih u odnosu prema broju

umrlih. Sve napred navedene okolnosti važne su tek u toliko u koliko utječu na biološki život naroda, na vitalni indeks kao izražaj biološke, životne jakosti jednoga naroda. Ako je vitalni indeks velik, to jest, broj rođenih znatno nadmašuje broj umrlih onda svi ratovi, gospodarske depresije i politička tlačenja ne mogu trajno naškoditi jednoj državi ili narodu. Ako su obitelji kao biološke jedinice i temelj narodnoga života moralne, biološki zdrave, onda taj narod imade sigurnu budućnost, jer sudbinom naroda ne odlučuju konačno ni državnici, ni filozofi, nego dvoje mladih ljudi, koji tvore prirodni brak. Odgoj čovjeka za takav brak i odgovarajuće moralne i materijalne okolnosti za mogućnost takvog braka postaju zato u novije vrijeme sve veća briga pojedinih država upravo radi toga jer suvremeno čovječanstvo sve više uviđa da je problem populacije, pitanje rasta ili opadanja pučanstva u svome sveukupnom broju promatrano kroz desetljeća i stoljeća, životno pitanje, pitanje opstanka svakoga naroda. Kod nekih naroda postao je taj problem naročito važnim pitanjem ne samo etike, biologije, nego i politike u najširem značenju riječi. U samoj Francuskoj populaciono pitanje visi nad životom cijelog francuskog naroda kao Damoklov mač. I kod nas postaje to pitanje sve aktuelnije.

Biološko gledanje na život naroda⁷ dobiva sve više i više dominantan položaj kod svih jačih suvremenih ne samo etičkih, znanstveno-filozofskih, socijalno-društvenih naziranja, nego i kod čisto praktičnih političkih, socijalno-državničkih mjera za život naroda. To biološko gledanje dolazi upravo u centar interesa u vrijeme, kad se ponovno probuđuje ali i produbljuje nacionalna svijest. I ono se podudara sa katoličkim gledanjem, jer su Božji i prirodni zakoni identični. I zato nas ne smije začuditi da mnoga idejna strujanja suvremenog čovjeka, koja su po nekim svojim grlatim predstavnicima bila označena kao čisto materijalistička, ateistička, nalaze svoju savršenost u oživotvorenju kršćanskih principa. Dolazimo do činjenice da suvremeno ljudstvo sve više uviđa, potpomognuto mnogo eugenikom i populacijom, da mora revidirati svoje liberalne nazore, jer suvremeni čovjek ne ističe više samo princip slobode, kao primarni princip, nego i princip rada, pokoravanja prirodnim zakonima. Mnoge vodeće ličnosti vratile su se upravo preko biološkog gledanja na život naroda kršćanskim principima.

Radi blagotvornog i silnog uticaja, kojeg je Crkva oduvijek vršila u pogledu odgoja kod sviju naroda, a jer to pitanje zasijeca u pitanje slobode odgoja i rada Crkve, htjeli smo da bacimo kratak pogled na cijelo to prevažno pitanje populacije, njenog odnosa do religije, te mislimo da Crkva i nadalje imade pravo prioriteta u pitanju etičkog odgoja, te da će ona sa svojim zdravim principima i snagama naći mogućnosti da pomogne zacijeliti postojeće rane na narodnom organizmu. To je u najboljem interesu ne samo Crkve, nego i Naroda.

Dr. Ivan Schreckeis, liječnik